

De Duinenabdij. Een machtsbastion aan de Vlaamse kust

Alexander Lehouck*, Jan Van Acker*, Dirk Vanclooster**

* wetenschappelijk medewerker ** museumdirecteur
Abdijmuseum Ten Duinen 1138, Kon. Prinslaan 6-8, 8670 Koksijde
mail: info@tenduin.be

In de Middeleeuwen behoorde de Duinenabdij van Koksijde tot de “Big Five” van Vlaamse kloostergemeenschappen. Vandaag roepen de ruïnes van wat ooit één van de allereerste gotische bouwwerken in Vlaanderen was, de sfeer op van vergane glorie. En voor wie het Abdijmuseum Ten Duinen 1138 bezoekt, wordt het snel duidelijk hoezeer de ‘Duinheren’ met de zee verbonden waren.

Hoe het allemaal begon...

De Duinenabdij in Koksijde is de oudste en meteen ook de grootste cisterciënzerabdij in de Lage Landen. De overlevering plaatst de oorsprong bij Ligerius, een kluizenaar die zich in de vroege 12de eeuw vestigde in de onherbergzame duinen bij Veurne. Zijn voorbeeld werkte zo inspirerend dat er zich in enkele decennia een gemeenschap vormde van (Benedictijner-)monniken. Die congregatie werd omstreeks 1128 stevig georganiseerd en ontving zijn eerste schenkingen van de graven van Vlaanderen om er een abdij uit te bouwen.

■ *Romaans kapiteel, midden 12de eeuw. Het stuk komt vermoedelijk uit de venstergalerij van het pand, dat onder abt Robrecht van Brugge (1138-1153) of abt Idesbald (1155/6-1167) werd gebouwd en in de 13de eeuw volledig werd vernieuwd (foto: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)*

Deze gebouwen waren tot de abdijkerk toe hoofdzakelijk in hout opgetrokken.

In 1138 ging de prille abdijgemeenschap van abt Fulco over tot de cisterciënzerorde. De aansluiting werd gestuurd vanuit de vermaarde abdij van Clairvaux (regio Champagne-Ardenennen). Bernard van

Clairvaux stelde zijn goede vriend Robrecht van Brugge aan tot de eerste “witte” cisterciënzerabt van Ten Duinen. Toen Robrecht zelf abt van Clairvaux werd, kreeg de Duinenabdij voor enkele jaren iemand uit de moederabdij gedetacheerd. Deze laatste ‘Albero’ kon zich evenwel niet vinden in het gure zeeklimaat aan de Vlaamse kust en vertrok na amper twee jaar terug naar Clairvaux. Zijn opvolger Idesbald van der Gracht (1155-1167) was de eerste abt uit de gemeenschap zelf en tot op vandaag veruit de sterkst met Koksijde verbonden historische figuur. Zowel Robrecht als Idesbald waren invloedrijke geestelijken die de Duinenabdij lieten groeien tot een imposante stichting. Ook de houten abdijgebouwen werden vermoedelijk onder hun abbatiaat geheel of gedeeltelijk door natuurstenen gebouwen vervangen.

Vijftig abten zouden volgen. Veel van hen waren bouwheren die grondig aan het uitzicht van de abdij gesleuteld hebben. Sommigen waren voor hun benoeming al hiërarchisch opgeklommen binnen de abdij zelf en hadden verantwoordelijke functies bekleed, onder meer voor het beheer van de vele bezittingen. In de 13de eeuw liep de bevolking op tot bijna 500 koormonniken en lekenbroeders. Eerstgenoemde namen vooral het gebed (volgens het motto: “Ora et labora” – bid en werk) ter harte. Lekenbroeders namen minder deel aan het gebed. Ze werden meer ingezet voor het economisch beheer. De abdij, die volgens de cisterciënzerregel het armoede-ideaal hoog in het vaandel droeg, werkte zo inspirerend dat zij rijk begiftigd werd. Een klassieke paradox, waarvan Ten Duinen wel een heel sterk voorbeeld is.

Landschenken, bedijkingen en uthoven

De graven van Vlaanderen schonken ettelijke hectares duingebied. Ook andere vorsten verleenden steun en tolvrijstellingen. Leken deden schenkingen van land in de onmiddellijke omgeving van de abdij.

■ *‘Monnik met spade’, het beeld dat generaties met zich hebben meegedragen en model stond voor hun rol als dijkenbouwers en droogleggers. Nochtans was daar in Koksijde nauwelijks sprake van (copyright F. Huens)*

Bezittingen van de Duinenabdijen vóór 1300: abdijen, incl. diegene waar de Duinenabdij invloed op had (witte bol), hoevedomeinen (zwart) en uithoven (rood) (kaartweergave: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)

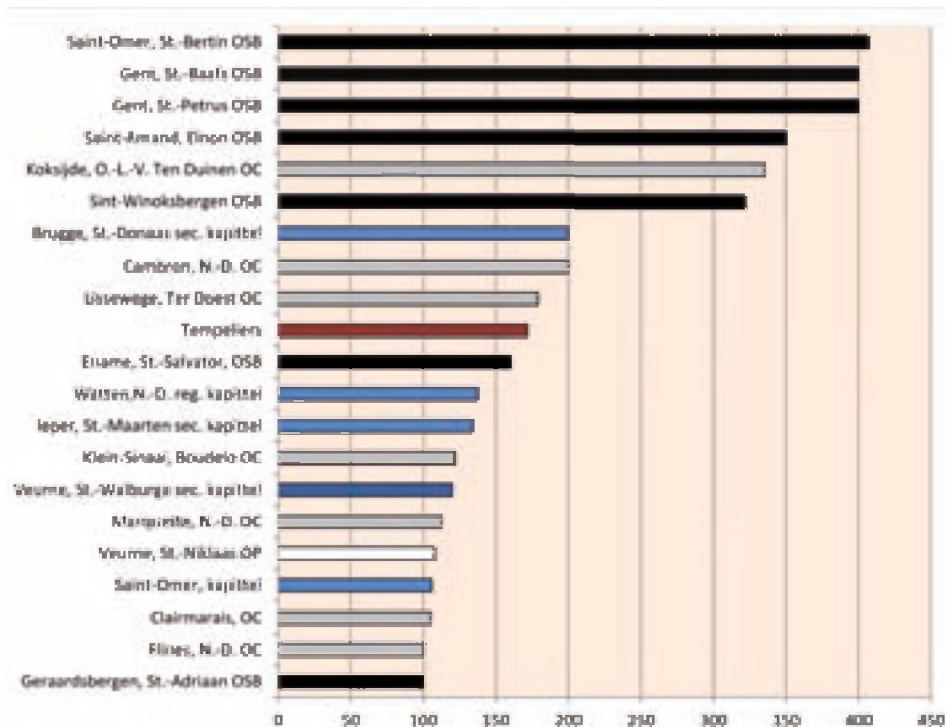
Vanaf het laatste kwart van de 12de eeuw werd een domein in Zeeland uitgebouwd. Omstreeks 1200 groeide het bezit er zozeer aan, dat het zwaartepunt van de bezittingen zelfs in dit "Oostkwartier" kwam te liggen. Het is vooral dáár dat de abdij zich verdienstelijk maakte door bedijkingen en landwinning. Daaruit stamt het beeld dat generaties met zich meedragen hebben: dat van de witte monnik met de spade op de dijk. In het "Westkwartier" was daarvan nauwelijks sprake. Daar verwierf de abdij door schenkingen of aankoop vooral land dat al lang in cultuur gebracht was.

Voor de exploitatie van het grondbezit werden uithoven ingericht. Dat was de zetel van een landbouwwitbating, een hoevecentrum, dat vooral door lekenbroeders werd bemand. In het Westkwartier waren "de Allaertshuizen" in Wulpen, "Ten Bogaerde" in Koksijde, "de Hemme" in Ramskapelle, "het Moerhof" in Adinkerke en "de Synthe" nabij Duinkerke

(Frankrijk) de grootste. In het huidige Zeeland vormde "Zande" (nu Kloosterzande) het onbetwiste centrum. De abdij mocht er zelfs een eigen kapel oprichten. Zowat van 1200 tot 1300 had Ten Duinen ook bezittingen in Engeland bij de monding van de Theems. Ze droeg er zelfs parochiezorg, wat eigenlijk tegen de orderegel indruiste. Ook het bezit van tienden (het recht om belasting te innen op de oogst), die ze al vroeg in Zeeland verwierf, was niet helemaal koosjer. Een cisterciënzerabdij moest volgens de regel haar bestaan met eigen handenarbeid opbouwen.

Een machtige abdij

Een overzicht uit de late 13de eeuw ordent de religieuze grootgrondbezitters in Vlaanderen op basis van hun economische slagkracht (zie onder). De eerste vier zijn stuk voor stuk abdijen die al eeuwenlang

Taxatielijst van religieuze grootgrondbezitters in Vlaanderen gebaseerd op bezitsverhoudingen en uitgedrukt in pond, 1294. De Duinenabdij bezet de vijfde plaats in Vlaanderen (grafiek: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)

bestonden. Na de onbetwiste nummer één, de Sint-Bertijnsabdij van Saint-Omer, volgen de twee Gentse abdijen en de abdij van Saint-Amand, die in Europese context als middelgroot beschouwd worden. De Duinenabdij bezet de vijfde plaats in Vlaanderen. Ten Duinen had dus in spoedtempo een plaats bij de "Big Five" veroverd. De abt behoorde dan ook tot de geestelijken die in het graafschap een rol van betekenis speelden. De Engelse bezittingen van de abdij tonen aan dat hun invloed niet tot Vlaanderen beperkt was. Zo zou abt Elias in 1193-94 tussengekomen zijn bij de vrijlating van de Engelse koning Richard Leeuwenhart in Duitsland.

Omstreeks 1300 was de verhouding met de Vlaamse vorsten erg gespannen. Veel onderzoekers zien dat als het begin van een langdurig verval. Recent is gebleken dat de abten daarna die relatie konden herstellen en zelfs verzilveren! Zo wist abt Uppenbroek (1317/8-1354), die grafelijk raadshoofd en dooppeter van Lodewijk van Male werd, de schuldenlast van de abdij volledig af te lossen én zelfs nieuwe hoevedomeinen te verwerven. Ook kocht hij een huis in Brugge aan dat de basis werd van een belangrijke refuge. Een 'refuge' was een verblijfplaats in de stad, waar de productie van die domeinen verkocht kon worden en de abdij aankocht wat ze zelf niet kon produceren. Want dat laatste bleef toch het ideaal.

Duinheren en de zee: over handel en vis

Dat de Duinheren intens verbonden waren met de zee, is niet verwonderlijk. De oorspronkelijke stichting werd er al door bepaald. De woeste duinengordel vormde de basis voor het kluizenaarsbestaan van de eerste bewoner Ligerius. Ook toen de kloostergemeenschap zich verder ontwikkelde, was dat aan een geul die van bij Nieuwpoort achter de duinengordel lag.

Door deze ligging, is het bijna vanzelfsprekend dat de abdij haar eigen schepen had, die ze onder andere inzette voor de verbinding met Engeland. Ze brachten omstreeks 1200 natuursteen mee, dat voor de bouw van een nieuwe abdij gebruikt zou worden. De vloot moet zelfs vrij groot geweest zijn. De abdij genoot op een aantal rivieren vrijdom van tol voor eigen gebruik, maar men vreesde dat zij dit zou misbruiken voor handelsactiviteiten. Of Idesbald hierdoor in de Veurnse regio is uitgegroeid tot patroonheilige van de zeevaarders, is onbekend.

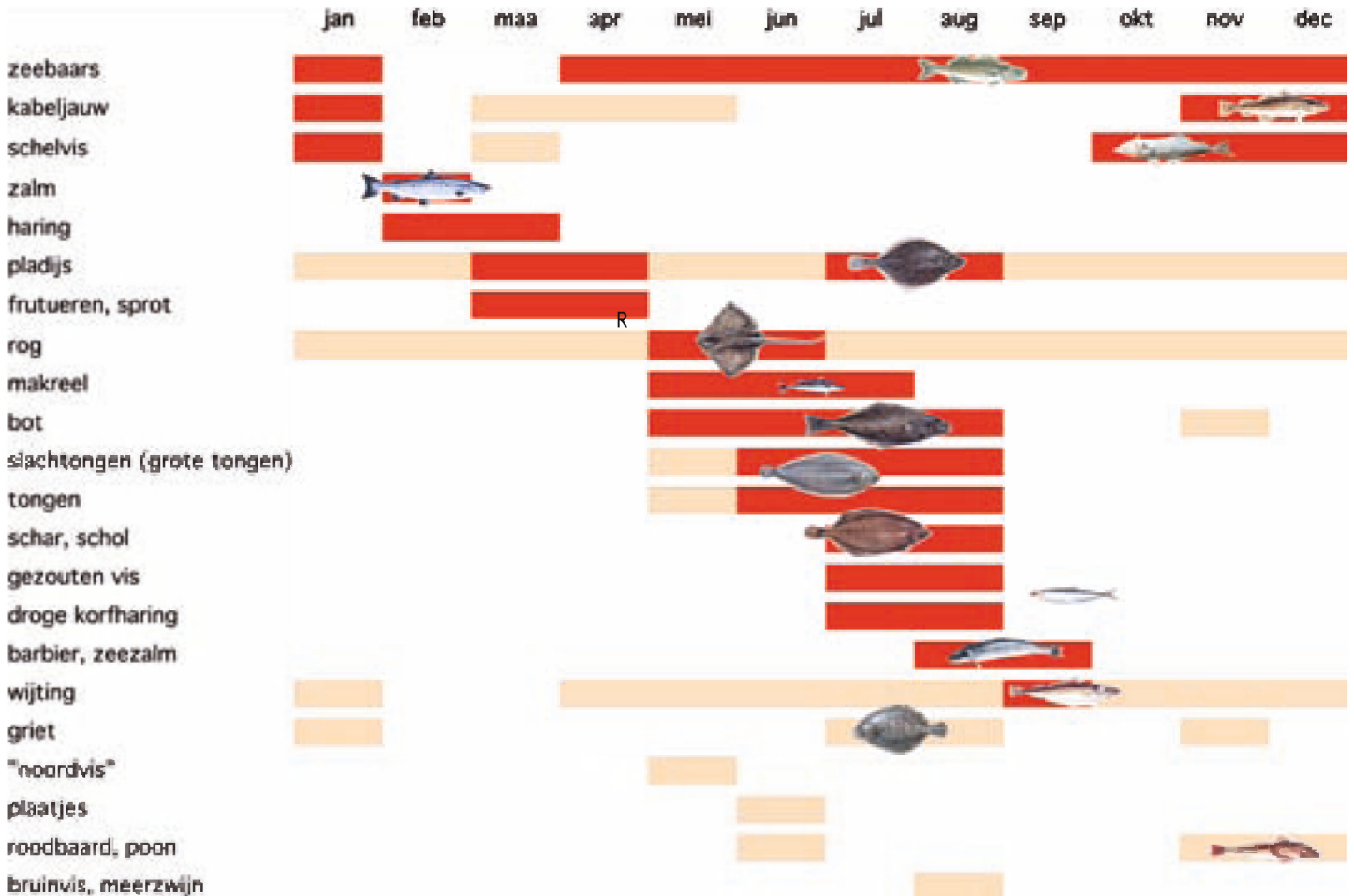
De monniken volgden ook een dieet met veel vis. Vlees van viervoeters was aanvankelijk volledig taboe. Later zou het met mondjesmaat worden toegelaten, het eerst voor zieken in de infirmerie. Verder onderhielden de monniken ook een strengere vasten dan leken. Vlees kwam nooit op tafel op vrijdag. Reeds vanaf de Kruisverheffing

■ Ten oosten van de abdij Ten Duinen (1) was de loop van de (verdwenen) getijdenrivier (2) nog tot de 19de eeuw in het landschap herkenbaar. Hier een 19de-eeuwse kaart naar de kaart van Ferraris (NGI Brussel)

(14 september) tot Aswoensdag gold de vasten voor de reguliere monniken. Daarna begon de gewone kerkelijke vasten. Een rekening van 1568-9 toont dan ook een verveelvoudiging van de uitgaven voor de aankoop van verse vis (o.a. in Nieuwpoort) in de advents-, maar vooral in de vastenperiode vóór Pasen.

Of er veel zoetwatervis verorberd werd, is nog maar de vraag. Het archeologisch onderzoek op de domeinhoeve Ter Hille geeft alvast aan van niet. Andere abdijen onderhielden voor de visweek soms eigen vijvers. Maar wellicht leverde de nabije zee voor Ten Duinen al voldoende aanbod. Ruim voldoende zelfs voor een bijzonder gevarieerd menu. De vermelde rekening geeft een beeld van een volledig jaar van vis-aankopen (zie onder). Alleen pladijs en rog werden het hele jaar door gekocht. Ook zeebaars werd veel verbruikt behalve in februari-maart, een periode dat ook wijting van tafel verdween. Op het eind van de winter was vooral haring erg in trek. In de zomermaanden was het de beurt aan makreel, bot, enkele tongsoorten, schar en ingelegde soorten zoals gezouten vis of droge korfharing. In de winter stond ook schelvis en kabeljauw op het menu. Toeval of niet, maar onderzoek heeft aangetoond dat de skeletten van de Duinenabdij doorgaans een vrij goed gebit hadden. Met tandbederf (cariës) dat maar half zo frequent voorkwam ten opzichte van andere sites, lijkt het dat het lokale monastieke dieet, rijk aan zeevis, zorgde voor een positieve bijwerking.

■ Grafische weergave van de consumptie van vis zoals blijkt uit een rekening van 1568-69 (grafiek: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)

De godsdienstoorlogen: het einde van de Duinenabdij

De 16de eeuw luidde het einde van de abdij in Koksijde in. De kloostergemeenschap was zodanig geslonken dat een deel van de gebouwen vrijwillig opgegeven werd. De monniken kregen het ook steeds moeilijker met het oprukkende duinzand. Eigenlijk wilden ze verhuizen naar Brugge, wat de regionale overheden verhinderden. De genadeslag kwam tijdens de Tachtigjarige Oorlog, vanaf de Beeldenstorm in 1566. Na diverse plunderingen en tenslotte de verbeurdverklaring van haar goederen in 1578, lag de abdijsite er verwaarloosd bij. De gebouwen werden geleidelijk afgebroken en de bouwmaterialen weggehaald, uiteindelijk ook door de monniken zelf. Vanaf het einde van de 16de eeuw trok het loopduin "Hoge Blekker" over het complex heen, als een soort genadeslag op een ogenblik dat de abdij onderbemand geraakt was en in hoge nood verkeerde. Financiële en logistieke middelen voor het duinbeheer vielen nagenoeg weg, waardoor deze ramp niet meer vermeden kon worden. Archeologische bodemprofielen wijzen erop dat de strijd tegen het zand dus niet mag verengd worden tot het klassieke 'Hoge Blekker verhaal' en dat men zandverstuiwingen eeuwenlang onder streng beheer in bedwang hield.

Na de herovering van de streek door het Spaanse katholieke gezag, werd tijdelijk het uithof Ten Bogaerde tot nieuwe abdij uitgebouwd. Uiteindelijk vertrok de gemeenschap stiekem naar Brugge. De streekbewoners zouden de ruïnes nog lang als een steengroeve exploiteren.

De abdijsite herontdekt

De pioniers

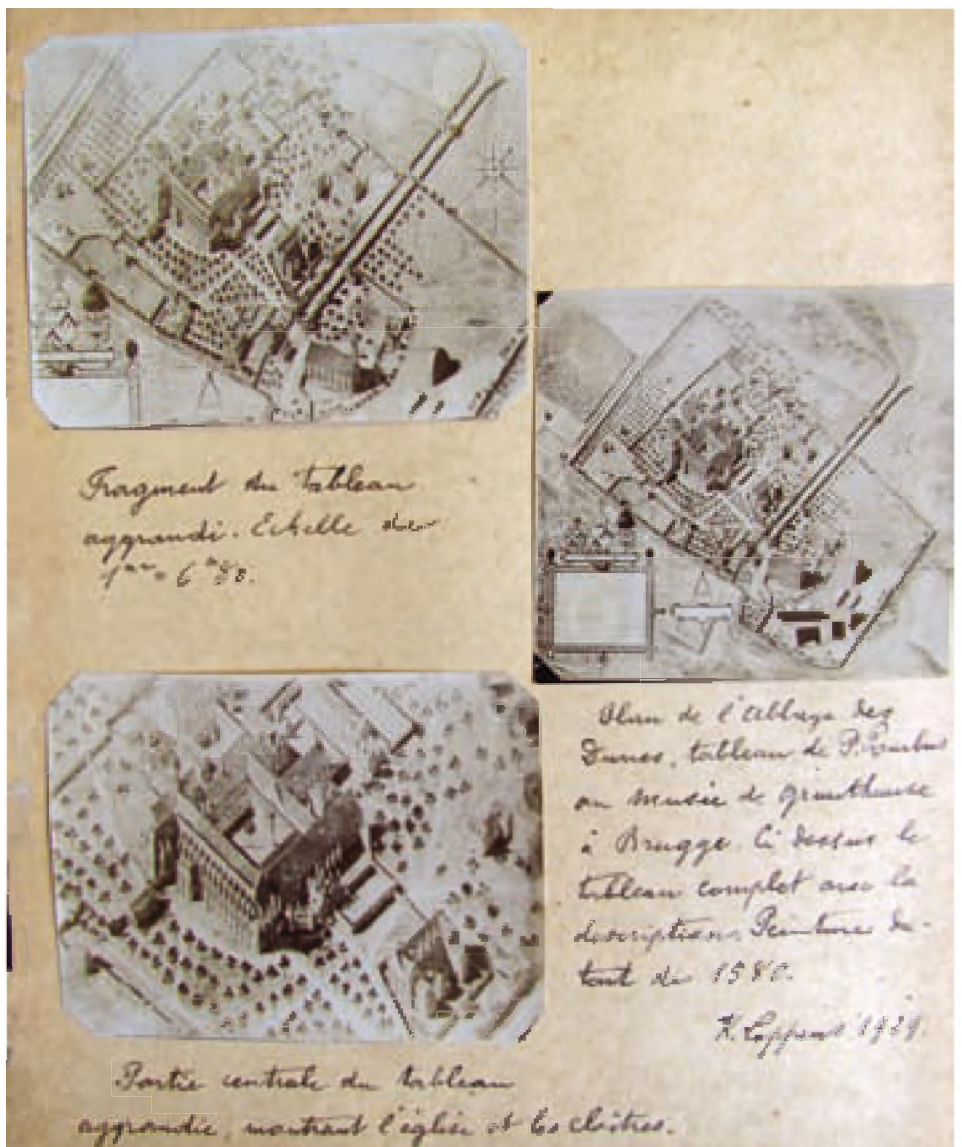
De eerste prospecties met kleinschalige opgravingen op de site van de Duinenabdij dateren al van de late 19de eeuw. Aanleiding hiervoor was de viering van Idesbald in 1896, twee jaar nadat hij zalig verklaard was. De 'site van Idesbald' was volledig overdekt met duinzand en moest 'herontdekt' worden. De belangstelling voor archeologie en oude geschiedenis van de eigen streek was toen sterk in opmars. Het waren vooral mensen die uit eigen interesse en gedreven door het mysterie de nodige tijd konden vrijmaken, zoals pastoor Julius Valckenaere (1866-1930). Dergelijke mensen brachten de site terug onder de aandacht. Onderzoek vanuit de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis volgde, maar bleef beperkt. Middeleeuwse archeologie was vóór de Eerste Wereldoorlog nog niet populair. Dat zou na de oorlog veranderen. Karel Loppens (1875-1962) trachtte de diverse gebouwen op het perspectiefschilderij van Pieter Pourbus (1580) te lokaliseren en ondernam daarvoor diverse prospecties in de duinen. Hij toetste dit verder aan de belangrijkste bronnen en legde daarmee de basis voor het toekomstig onderzoek.

■ *Middeleeuwse bodem bedekt door het meters-dikke duinzand (foto: Koksijde, Abdijsmuseum Ten Duinen 1138)*

■ *Pastoor Julius Valckenaere (1866-1931) was één van de lokalen die het mysterie van de verdwenen Duinenabdij wilde oplossen (privéverzameling)*

■ *Het schilderij van Pourbus uit 1580 als werk materiaal voor Karel Loppens in zijn zoektocht naar de resten van de Duinenabdij (Rijksarchief Brugge)*

■ Opgravingen eind jaren 1960 – begin jaren 1970 t.h.v. de abdijkeukens (foto: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)

■ Bij opgravingen werden ca. 1300 graven blootgelegd. Deze foto dateert uit 1969 (foto: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)

Stenen en skeletten

Systematische opgravingen gingen pas in 1949 van start. Aanleiding was een groeiend protest tegen het verder gebruik van de oude site als steengroeve: de Brugse eigenaar, de kerkfabriek van Sint-Salvators, haalde tot dan nog steeds bakstenen weg voor restauratie van haar gebouwen. Bij de eerste opgravingen werd het voorportaal van de abdijkerk bloot gelegd, en van daaruit de benedenkerk, het grafveld en het abtsgebouw. Burgemeester Jacques Van Buggenhout speelde hierbij een belangrijke rol. Diverse gespecialiseerde personen en instellingen werden bij de opgravingen betrokken. Vanaf 1954 vertrouwden de Koninklijke Musea voor Natuurwetenschappen de dagelijkse leiding toe aan Prosper Schittekat (1914-2004). Memorabel blijft het grote aantal vrijwilligers en jongeren die toen aan de activiteiten deelnamen. Na precies dertig jaar graven kwam in 1978-79 dit systematisch archeologisch onderzoek – alsook de vele restauraties die ermee gepaard gingen – tot stilstand.

Eén van de blikvangers vormde de grote hoeveelheid menselijke skeletten, zowel uit de abdijkerk en de pandgangen, als uit het eigenlijke kerkhof ten noorden van het kerkgebouw. Dat de kerk een aantal graven doorsneed, leidde tot een tegenwoordig verworpen hypothese als zou het een mogelijk vroegmiddeleeuwse (!) nederzetting betreffen die voor de abdij plaats geruimd had. De ca. 1300 skeletten worden tot op vandaag verder onderzocht, onder meer vanwege hun belang voor de huidige medische wetenschap.

Het mysterie stap voor stap onthuld

Hoewel niemand het internationale belang van de resultaten in twijfel kan trekken, ging bij de opgravingen heel wat informatie onherroepelijk verloren.

De slechte documentatie en het tekort aan vakkennis gaven mede aanleiding tot interpretatieproblemen en zelfs fantasierijke visies, een erfenis die het verdere wetenschappelijke onderzoek danig parten speelde. In de jaren 1980 tot begin jaren 1990 werden de opgravingen hernomen, maar dan doelgericht vanuit specifieke vraagstellingen. Bij de herinrichting van het museum (1999-2003) volgden opgravingen verricht vanuit toeristisch oogpunt. Dat alles leidde tot een erfenis met een schat aan gegevens en objecten die blijvend nauwkeurig geregistreerd en onderzocht dienen te worden. Stap voor stap zal dit werk van lange adem zijn vruchten afwerpen. Voor dit monnikenwerk werd de wetenschappelijke werking van het Abdijmuseum onlangs door de provincie West-Vlaanderen genomineerd voor de erfgoedprijs 2013 en kreeg ze hiervoor de premie voor onderzoek toegekend.

Ondanks de ingrijpende restauratie de afgelopen 50 jaar en het verlies van veel wetenschappelijke informatie is de site nog steeds dé belangrijkste getuige van wat ooit een machtsbastion is geweest. De ruïnes tonen aan dat de Duinenabdij niet in één keer werd gebouwd. De oudste bouwsporen gaan terug tot de 12de eeuw, de jongste dateren uit de 16de eeuw. Het overgrote deel van deze bakstenen abdij werd echter gebouwd in de 13de eeuw. De bouw- en verbouwingsporen zijn nog steeds af te lezen en de site is daarom een tastbaar venster op het verleden. Dergelijke informatie kan moeilijk enkel uit archeologische objecten worden gehaald en zeker niet uit afbeeldingen zoals het schilderij van Pourbus. Ze helpen wel stuk voor stuk bouwen aan een waarheidsgetrouwe beeldvorming van hoe de abdij er in het verleden ooit heeft uitgezien.

■ Archeologische site van de Duinenabdij (foto: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)

Schatten...

Wie aan “schatten” denkt, heeft vrijwel spontaan edelmetalen zoals goud en zilver of pronkstukken als beelden, schilderijen of kostbare manuscripten voor ogen. Archeologische vondsten als scherven en brokstukken uit de talrijke opgravingscampagnes spreken minder tot de verbeelding. Ze zijn niet alleen getekend door de tijd. Ze zijn zelden nog volledig, waardoor ze het verleden niet echt tastbaar of zichtbaar maken voor het publiek. Ze zijn ook moeilijker te begrijpen en te doorgronden.

Toch is de materiële erfenis waarover we vandaag beschikken heel divers en rijk wanneer we verbanden kunnen leggen. Voorwerpen krijgen een verhaal en een gezicht, zeker als we ze begrijpen en ze dus ‘herkenbaar’ worden. Voor de beeldvorming van de diverse gebouwen bijvoorbeeld, vormen de vele bouwmaterialen een ware schat aan informatie...

Tegels

Op de abdijzite werden meerdere vloeren en talrijke losse tegels gevonden. De tegelcollectie is dan ook één van de omvangrijkste deelcollecties, met onder meer onversierde, eenvoudig geglazuurde en rijkelijk versierde tegels. De hele reeks situeert zich tussen de 13de en de 16de eeuw. In de 13de eeuw treffen we bij de lekenbroeders tegelmakers aan, wiens namen overgeleverd zijn. De kans is dus groot dat de oudste tegels in tegelbakkerijen van de abdij zelf werden vervaardigd. Daarna bestelde de abdij waarschijnlijk de tegels bij wereldlijke ambachtslieden. De meeste opgegraven vloeren lijken terug te gaan tot omstreeks 1300. Over de datering van de oudste en jongste tegels is er minder zekerheid; misschien werden ze hergebruikt door de monniken. De oudste tegels (tegels met holle afdrukken, reliëftegels en een reeks incrustatietegels) komen wellicht uit de abdijkerk. Uniek zijn de tegels met een geschilderd decor in tin-glazuur, gevonden in de abtswoning en de monnikenvleugel. Die tegelvloer bestaat uit een compositie van tegelmozaïeken waarop tal van figuren afgebeeld worden. De stukken zijn zeldzaam en zijn van een uitzonderlijke artistieke, technische en innovatieve kwaliteit, zeker voor de periode omstreeks 1300.

Baksteen

Bouwhistorici en archeologen beschouwen het abdijcomplex als één van de eerste, grootschalige toepassingen van baksteen in Vlaanderen. De opgravingscampagnes brachten tal van bakstenen en profielstenen aan het licht. De collectie van het Abdijmuseum telt ruim 1500 stuks, in te delen in 600 vormtypes, een cijfer dat nog verder kan stijgen bij nieuwe opgravingen. Er is overigens een duidelijk verband tussen de maatschappelijke veranderingen in de 12de en 13de eeuw, de

■ Voorbeeld van vloertegel met holle afdruk of “Cisterciëntertegel”, 13de eeuw (foto: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)

■ Voorbeeld van incrustatietegel met afbeelding van een gotisch raam, 13de eeuw. Ze doet denken aan de vensters in het kloosterpand (foto: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)

■ Tegelmozaïek met biddende monnik uit de abtswoning, ca. 1300. Deze tegels zijn zeldzaam en van een hoogstaande artistieke en technische kwaliteit (foto: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)

opkomst van de gotiek en de snelle verspreiding van baksteen als bouw materiaal. Dat blijkt zeker in natuursteenarme gebieden zoals de Vlaamse kust. De gebouwen van de abdij Ten Duinen behoren bovendien tot één van de eerste gotische bouwwerken in Vlaanderen. Baksteen is een goed alternatief voor natuursteen. Standaardvormen kan je op voorhand maken. Het is goedkoper en sneller te produceren en gemakkelijk te

verwerken. En dat er bij het drogen van de klei ook wel tijd was voor vertier, wordt aangetoond door de vondst van een in de baksteen ingekrast molenspel (zie p. 16).

Voor de bouw van de abdij Ten Duinen heeft men zich deze nieuwe technologie snel eigen gemaakt. Combinaties van verschillende profielstenen resulteerden in typische architecturale vormen. Schitterende getuigen hiervan zijn de halfzuilen of

■ *Molenspel, in de baksteen gekrast tijdens het drogen van de klei (foto: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)*

schalken in de kerk, het voorportaal en de haardwangen in de refter van de lekenbroeders.

Natuursteen

Het archeologische onderzoek leverde ook een indrukwekkende hoeveelheid architecturale natuursteenfragmenten op, niettegenstaande het voornamelijk uit baksteen opgetrokken gebouwencomplex. De collectie telt ongeveer 1500 stukken. Ze vormden vaak het sluitstuk van een bepaald bouwonderdeel, zoals een zuilbasis, een kapiteel, een sluitsteen van een gewelf of een raampartij. Verder onderzoek hiervan kan nog veel informatie opleveren over de bouwgeschiedenis van de abdij.

Veel natuursteenfragmenten kwamen terecht in steendepots, aangelegd in of nabij de ruïne tijdens de afbraak van de abdij. Het afbraakmateriaal werd gebruikt voor de nieuwbouw op de Abdijhoeve Ten Bogaerde (ca. 1600) en bij de nieuwe abdij te Brugge (vanaf 1628). Balkvormige steenblokken, gemakkelijk herbruikbaar, zijn daardoor bijvoorbeeld zeldzaam op de site. Samen met de Sint-Walburgakerk in Veurne is Ten Duinen ook één van de eerste middeleeuwse bouwwerven in het Westelijke kustgebied waar de gotiek wordt toegepast. Opvallend is dat plaatselijke natuursteensoorten (ijzerzandsteen en veldsteen) vanaf 1200 systematisch vervangen werden. Naast baksteen verwerkte men in beide projecten vooral Doornikse kalksteen en verschillende natuursteensoorten uit Noord-Frankrijk, waaronder witte krijtsteen en kwartsiet. Franse invloed is eveneens duidelijk af te lezen in de 13de-eeuwse steenbewerking en

■ *Gewelfsleutel in natuursteen met uiterst fijn beeldhouwde bladmotieven, 13de eeuw (foto: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)*

■ *Wapenschild van glas-in-lood, begin 15de eeuw (foto: Koksijde, Abdijmuseum Ten Duinen 1138)*

architectuur. Dat doet vragen rijzen over de herkomst van de ambachtslieden: komen ze uit eigen regio of werden ze uit Noord-Frankrijk gerekruteerd?

Vensterglas

De collectie omvat daarenboven 15.000 stuks vensterglas, waarvan ongeveer een derde gebrandschilderd is. Het gaat overwegend over blank glas. Een kleine hoeveelheid is gekleurd. Het grootste deel van het gebrandschilderd materiaal is afkomstig van de voor Cisterciënzers typische grisailleramen, beschilderd met florale motieven op een gerasterde achtergrond. Het materiaal is te situeren tussen de 13de en de 16de eeuw.

Allicht werd veel glas vernield tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Op 15 augustus 1566 kreeg Ten Duinen met de beeldenstormers af te rekenen. Het is bekend dat de vensters van de abdijskerk sneuvelden. Daarna werd een glasmaker anderhalf jaar tewerkgesteld in de abdij, waarbij expliciet de vensters van de kerk vermeld worden. Misschien herstelde hij één van de pronkstukken van het Abdijmuseum: een wapenschild in glasraam dat verwijst naar Jan zonder Vrees of de eerste regeringsjaren van Filips de Goede. Het lood wordt alvast in het derde kwart van de 16de eeuw gedateerd.

Naar een nieuw museumverhaal

De collectiestukken illustreren de vergankelijkheid van wat door de mens wordt gemaakt. Vervagende contouren en beschadigde beelden intrigeren door hun verfijning, maar maken ons ook nieuwsgierig door hun onvolledigheid. De context van de cisterciënzerabdij 'Onze-Lieve-Vrouw-Ten-Duinen' versterkt het mysterie. Abdijen zijn dan ook instellingen waar we in onze leefwereld nauwelijks nog mee vertrouwd zijn, tenzij dan via abdijskazen of -bieren. Abdijen hebben eeuwen lang weten stand te houden. Tot aan de tweede helft van de twintigste eeuw maakte de christelijke godsdienst wezenlijk deel uit van het

dagelijkse leven in Vlaanderen. Door hun gesloten karakter, en de toenemende secularisatie verdwijnen ze tegenwoordig vaak onopgemerkt uit onze dagelijkse omgeving. Wie het verhaal van de Duinenabdij wil begrijpen, kan niet aan die religieuze context voorbij. De christelijke overtuiging vormde de basis van het dagelijkse leven binnen de abdijen. Het was een van de bepalende krachten binnen onze geschiedenis en de manier waarop relaties met andere delen van de wereld en culturen zijn ontstaan.

De archeologische site en de bodemvondsten maken het Abdijmuseum tot een bijzondere plaats van herinnering aan de Vlaamse kust. De investeringen in onderzoek naar die collectie, in combinatie met doorgedreven archiefonderzoek, moeten leiden tot een nieuw museaal verhaal. Belangrijk daarbij is aansluiting te vinden tussen het erfgoed en nieuwe technologische ontwikkelingen. Het Abdijmuseum kan naast een historische plaats bijvoorbeeld ook uitgroeien tot een plaats van digitale rust of zoals in het verleden een plaats van reflectie en meditatie worden. Misschien kan het museum, door de religieuze aard van de collectie, zelfs een rol spelen bij het dichten van de uitdijende kloof tussen onze christelijke West-Europese cultuur en die van migranten uit andere culturen binnen onze mondiale maatschappij. Het nieuwe museumverhaal wordt ongetwijfeld een boeiend project, in een wereld die een zee van kansen biedt!

Selectieve literatuur

- Basiswerken over de Duinenabdij, de abten en het museum in Koksijde zijn:
- Denaux A. & E. Vanden Berge red. (1984). De Duinenabdij (1627-1796) en het Grootseminarie te Brugge (1833-1983). Bewoners – gebouwen – kunstpatrimonium, Tielt.
 - Dubois A. & N. Huyghebaert (1966). Abbaye des Dunes à Koksijde et à Bruges, in: *Monasticon Belge*, t. III, Province de Flandre Occidentale, vol. 2, Luik, 353-445.
 - Herweyers N. & D. Vanclooster m.m.v. J. Van Acker (2012). Schatten van de Duinenabdij, Brugge.
 - Schockaert E. dom (2003). De Abten der Cisterciënzerabdij Onze-Lieve-Vrouw-Ten-Duinen te Koksijde (1107-1627). Overzicht van vijf eeuwen eb en vloed in een monastieke gemeenschap, Koksijde.
 - Vanclooster D. red. (2005). De Duinenabdij van Koksijde. Cisterciënzers in de Lage Landen, Tielt.
 - Van de Cruys M., H. van Royen & M. Cheron (2010). De abdij Ten Duinen (Heraldiek van abdijen en kloosters, 21), Wijnegem.

De geschiedenis van de Duinenabdij wordt steeds verder uitgediept vanuit diverse disciplines, waardoor sommige informatie vlug verouderd raakt. Ook een volledig overzicht van de museumcollectie is nog niet voorhanden. De laatste jaren werden omvangrijke delen van de collectie systematisch verwerkt, wat thans verder gezet wordt. In afwachting dient de lezer zich voor dit alles te behelpen met artikelen, vooral in onderstaande bronnen. Deze reeksen verstrekken in vele gevallen ook toegang tot wetenschappelijke artikelen die in andere tijdschriften, boeken of reeksen werden gepubliceerd.

- De Duinen. Bulletin van het wetenschappelijk en cultureel centrum van de Duinenabdij en de Westhoek (1960-1992). 22 afl., Koksijde.
- Novi Monasterii. Jaarboek Abdijmuseum 'Ten Duinen 1138' (vanaf 2001). thans 12 vol., Koksijde/ Gent.